

16.11.2013/ Seppo Ruotsalainen

Puheenvuoro Pääoma-seminaarissa 16.11.2013 (Helsingin yliopiston päärakennus)

NYKYINEN FINANSSIKRIISI JA MARX

Aluksi on syytä tuoda esiin pari Marxin analysoimaa kaavaa, joilla on keskeinen merkitys kapitalistisen talouden luonteen ja kehityksen ymmärtämiseksi.

Voiton suhdeluku

M / C+V

Marx ilmaisee **voiton keskimääräistä suhdelukua** kaavalla: $m / c+v$. Kaava kuvaa kapitalistin saaman lisäarvon (m) suhdetta pysyvän pääoman (c) ja vaihtelevan pääoman (v) summaan. Suure (c) tarkoittaa tuotantovälineiden ja raaka-aineiden arvoa, (v) puolestaan prosessissa käytetyn työvoiman arvoa. Voiton suhdeluku on sitä suurempi mitä suurempi lisäarvo (m) on suhteessa viivan alapuolella mainittuihin kahteen muuhun tuotannontekijään c+v nähden. Lisäarvon suhdeluku ilmaistaan lisäarvon (m) prosentuaalisena osuutena summasta c + v.

Voiton suhdeluvun alenemispyrkimys

Marx paljasti ensimmäisenä taloustieteilijänä täsmällisesti argumentoiden, että voiton suhdeluku **pyrkii** kapitalistisen tuotannon edetessä alenemaan. Vaikka lisäarvo (m) kasvaa voimakkaasti ja vaikka työvoiman arvo (v) painetaan alaspäin, voiton suhdeluku pyrkii alenemaan siksi, että tuotantovälineisiin ja raaka-aineisiin sijoitettava arvonosa (c) kasvaa vielä jyrkemmin kuin lisäarvo (m). (Marx Pääoma 3, suom. 1976, s. 215).

Edellä kuvatun tilanteen voi olettaa vallitsevan esim. juuri ajankohtaisesti esillä olevissa lentoyhtiöissä, joissa koneisiin ja raaka-aineisiin, esim. polttoaineisiin sijoitettava arvonosa (c) on huomattavan korkea.

On kuitenkin otettava huomioon, että Marx esitti voiton suhdeluvun alenemisilmiön nimenomaisesti **tendenssinomaisena**, siis ei suinkaan automaattisesti ja kaikissa olosuhteissa toteutuvana lopputuloksena. Hän esitti tuolle ilmiölle myös ns. vastaan vaikuttavia tekijöitä, jotka hidastavat alenemissuuntausta ja pyrkivät kohottamaan voiton suhdelukua ylöspäin.

Toinen tärkeä kaava: rahalla luodaan rahaa eli

R-T-R' ja R-R'

Kuvitteellisen pääoman olemusta analysoidessaan Marx nosti esiin kaavan R- T- R', joka tarkoittaa, että normaalissa kaupankäynnissä rahalla (R) ostetaan tavara (T), joka puolestaan vaihdetaan (suurempaan) rahaan (R'). Kapitalismissa ja markkinataloudessa työvoima on tavara, jolla on sellainen ominaisuus, että se pystyy luomaan itseään suuremman arvon.

Marx totesi, että kuvitteellinen talous kehittyy ”rahakauppiaiden” johdolla suuntaan, jossa kaava $R - T - R'$ supistuu yhä enemmän äärijäsenikseen eli kaavaksi $R - R'$. Työ ja tuotantoprosessi pudotetaan yhä suuremmissa määrin välistä pois, ja rahaa synnytetään rahalla. Raha ”kasvaa” ikään kuin puissa.

Työvoiman ulosliputusta

Työvoima-tavaran lisääntyvästä ”ulosliputuksesta” esim. Suomessa ovat parhaillaan osoituksena täällä jokseenkin yhtenäisenä virtana etenevät YT-neuvottelut. Lattiatasolta tästä ilmiöstä viestittää Tampereella asentajana työskentelevä ay-aktiivi **Pauli Schadrin**, joka sanoo seuraavansa kauhulla meneillään olevia yt-neuvotteluja, ulkoistamisia, lomautuksia ja irtisanomisia. Ainoa keino nostaa osakkeen arvoa, on pistää väkeä pihalle, Schadrin toteaa ja jatkaa, että väkeä irtisanoaan kiihtyvällä tahdilla pörssikurssien vuoksi (Tiedonantaja 8.11.2013)

Juuri tällä hetkellä ajankohtaisista, pitkään jatkuneista Finnairin palkka- ja työehtosopimusneuvotteluista on saatu tietoja, joiden mukaan yhtiön työntekijöitä painostetaan osittain jopa ilmaisen työn tekemiseen, jotta he voisivat säilyttää työpaikkansa ja osallistua miljoonien eurojen säästötalkoisiin. Ajoittain vaikuttaa siltä kuin kapitalistin tavoitteena olisi tuotantolaitos, jossa ei olisi lainkaan työntekijöitä. Mitä tulee tapahtumaan tilanteessa, jossa robotit korvaavat yhä suuremmissa määrin elävän työvoiman?

Rahan lapiointia

Kaavaa $R-R'$ toteuttamalla voidaan tietysti lapioida rahaa yritykseen helpommin ja enemmän kuin pidemmän ja työläämmän kaavan kautta. Työvoima-tavara tulee kapitalistin mielestä liian kalliiksi ja pyrkii painamaan alaspäin voiton suhdelukua ja sen myötä yrityksen pörssikurssia.

Keskeinen **selitys** tälle ilmiölle on, että kapitalistinen tuotantomuoto kohtaa edetessään rajan, jossa pääoman ”suden nälkää” ei pystytä tyydyttämään materiaalisissa tuotantoehdoissa eli reaalityöelämän ehdoissa pysyen. Siksi on ilmeisen houkuttelevaa luopua pääomanomistajalle yhä enemmän tuskaa tuottavasta tavarasta, ”kalliista” työvoima-tavarasta ja ”oikaista” lyhennettyyn eli kutistettuun pääoman liikkeeseen.

Tämä ”siirto” tapahtuu ratkaisevasti mielikuvituksen avulla. Marx huomauttaa, että kokonaistyöpäivän kesto rajoittaa tuotannossa pääoman kasaamista, mutta ”jos lisäarvo käsitetään koron irrationaalisessa muodossa” (siis muodossa $R - R'$), niin silloin rajaeste on voitettavissa ja ”pääoman kasaaminen ylittää kaiken mielikuvituksen” (Marx, 1976, 395).

Miksi osinkoja?

Julkisessa keskustelussa herättää hämmästyksiä, että sellaisessakin tilanteessa, jossa yrityksen taloudellinen tulos ja voitto heikkenevät, erityisesti pörssiyritykset jakavat avokätisesti osinkoja yrityksen omistajille. Tässä on kyse siitä, että kaava $R - R'$ tuo yritykseen ”ylimääräisiä” rahamääriä itse tuotantoprosessista riippumatta ja sen ulkopuolelta eli esim. pörssikurssien kautta. Kyseessä on tavallaan rahan ylituotantokriisi.

Keskeinen kysymys tässä yhteydessä kuuluu: Miksei näin syntyviä ylimääräisiä varoja ja rahoja käytetä uusinwestointeihin ja sitä kautta työntekijöiden lisäpalkkaamiseen.

Syynä voitontavoittelu ja järjestelmän rajoittuneisuus

Vastaus edellä mainittuun kysymykseen löytyy taloudellisen voitontavoittelun ensisijaisuudesta ja kapitalistisen järjestelmän kapea-alaisuudesta. Sähköyhtiö keskittyy sähkön, lääkeyhtiö lääkkeiden, lentoyhtiö lentämisen alueelle. Voiton suhdeluvun laskutendenssin ja sitä seuraavan pörssikurssin laskun pelossa nuo yritykset eivät katso voivansa laajentaa tuottavaa sijoitustoimintaa oman erityisalansa ulkopuolelle. Ne eivät katso voivansa käyttää kuvitteellisen talouden yritykseen heittämää ylimääräistä rahaa oman tuotantoalueensa ulkopuolelle tai reuna-alueille koska arvioivat, että nuo investoinnit eivät tuota riittävää voittotasoa.

Edellä sanottu aiheuttaa yrityksille tarpeen vapautua ylimääräisistä rahoistaan osinkoja ja muita etuuksia jakamalla samalla kun ne pyrkivät vapautumaan (nyt investointien ”puuttumisen” johdosta) ”ylimääräiseksi” muuttuvasta työvoimastaan..

Pääomanomistaja katsoo edullisemmaksi jakaa osan yrityksen tuloksesta osinkoina kuin (mahdollisten) investointien kautta syntyvinä voittoina ja palkkoina. Osa työvoimasta vaihdetaan rahaksi. Omistajille suuntautuessaan jaettavat osingot lisäävät voiton = lisäarvon (m) absoluuttista määrää ja työvoiman arvon (v) alentuessa (irtisanomisten seurauksena) osingot pyrkivät kohottamaan voiton suhdelukua (Osinkojen laskeminen mukaan voittoihin on perusteltua, koska voitto = korko + kaikenlainen voitto + maankorko (Marx 1976,243; sama 1904, 221).

Yritysjohdon palkitseminen

Yritysjohdon ylisuuret palkat ja palkkiot ovat jälleen olleet julkisuudessa monissa muodoissaan. Mediassa setvitään parhaillaan kuntien ja valtion eläkevakuuksia hoitavan Kevan toimitusjohtajan **Merja Ailuksen** käsittämättömiä asunto- ja autokauppoja ja niihin liittyviä etuja. Kaikkein käsittämättömintä on, että Kevan hallituksen päätöksen mukaan Ailus voi jatkaa tehtävässään normaalisti – siis ikään kuin mitään ei olisi tapahtunut.

Samaan aikaan kun Suomen 1.4 miljoonasta eläkeläisestä puolet eli n. 700 000 elää EU:n määrittämän köyhyysrajan (1150 euroa bruttona kuukaudessa) alapuolella, media välittää sellaisia otsikoita kuin ”Eläkelaitoksen toimitusjohtaja asui vuosia pilkkahintaan kevyesti verotetuissa työsuhdeasunnoissa”, ”Keva-johtajalle hankittiin avo-BMW”, ”Keva-pomojen entisiä luksusasuntoja makuutetaan tyhjillään” jne.

Miksi ei kohtuuttomuuksiin puututa?

Tavallista kansalaista ihmetyttää, kuinka nämä täysin kohtuuttomat palkitsemisjärjestelyt voivat jatkua vuodesta toiseen ilman että asiaan vakavammin puututaan yhteiskunnan päättäjien taholta.

Kohtuuttoman palkitsemisjärjestelmän taustasyitä etsittäessä nostetaan keskeisenä esiin johtajien ahneus, eikä siinä arvioissa varmaankaan vikaan mennä. Asiaan liittyy kuitenkin

muutakin. Marxilaisessa näkemyksessä kohtuuttomat palkitsemisjärjestelmät ovat seurausta itse kapitalistisen järjestelmän olemuksesta.

Ovista ja ikkunoista sisään tunkeutuvaa ylimääräistä rahaa ei voida jakaa yrityksen henkilöstölle, koska se merkitsisi työvoiman arvon (v) lisäämistä ja (v) on jakoviivan ”väärällä puolella”, ts. sen pelätään alentavan voiton suhdelukua.

Bonukset johtajille ja avainhenkilöille

Ilta-Sanomat kysyi Finnairin edellisen bonus-kohun aikaan maaliskuussa 2012 (IS 15.3.2012), ”Osaako Finnair kertoa, missä kohtaa organisaatiota kulkee raja, jonka yläpuolella majailevia sitouttaa voitelu ja alapuolella uhkailu?”. Marxilainen vastaus tuohon kysymykseen kuuluu, että raja kulkee työn ja pääoman välissä. Bonukset suunnataan henkilöille, joiden katsotaan edustavan lisäarvoa eli voittoa (m), jolla pyritään estämään voiton suhdeluvun aleneminen.

Finnair niin kuin muutkin pörssiyhtiöt ovat sen pakon edessä, että niiden on aika ajoin vapauduttava ylimääräisestä ja tarpeettomaksi muuttuneesta rahasta ja eräs keskeinen vaihtoehto ovat ”avainhenkilöt”, joiden ”sitouttamisen” ja merkityksen korostaminen saa lähes yksilöpalvonnan luonteen.

Finnairin johto on korostanut ”avainhenkilöiden” valtavaa merkitystä yhtiön kriisivaiheessa. Toisaalta on tullut tietoon, että sitouttamisbonusten ehtona ei ole vaadittu edes avainhenkilöiden läsnäoloa yrityksessä, vaan pelkkä nimi ovesa on riittänyt.

Avainhenkilöiden suhteen päättäjillä on avain hukassa

Finnairin taannoisen palkitsemisjupakan yhteydessä lähes koko yhtiön hallitus sai ex-ministeri **Heidi Hautalan** toimesta lähtöpassit. Tällaisella toimella voi tietysti olla jonkinlaista vaikutusta palkitsemismenettelyjen muuttamiseen, mutta johtajien potkut eivät sinänsä ja yksin poista itse kapitalistisen järjestelmän sisällä olevaa perusristiriitaa. Uusi hallitus on ennen pitkää tai välittömästäkin saman ongelman edessä.

On syytä palauttaa mieliin, että Finnairin hallitus teki elokuussa 2009 päätöksen yhteensä lähes kolmen miljoonan euron bonuksien jakamisesta yhtiön 18 avainhenkilön kesken. Sittemmin ilmeni, että myös toimitusjohtaja **Mika Vehviläinen** oli saanut vuoden 2009 lopussa työsopimukseensa liittyen asuntoedun lisäksi 180 000 euron bonuksen. Samaan aikaan Finnairin henkilöstö pakotettiin palkanalennuksilla ja palkattomalla työllä osallistumaan yrityksen 26 miljoonan euron säästötalkoisiin.

Finnair on nyt marraskuussa 2013 antanut tulosvaroituksen. On mielenkiintoista nähdä, miten yhtiö suhtautuu johdon palkitsemiskysymykseen talousvaikeuksiensa keskellä. Aikaisemman kokemuksen valossa johdon ja avainhenkilöiden palkitsemisista ei tingitä – ei ainakaan paljon.

Vakava oire

Yritysjohdon kohtuuttomat palkitsemisjärjestelmät ovat vakava oire kapitalistisen järjestelmän toimimattomuudesta ja ahdasrajaisuudesta. Erityisen mieltä kuohuttavia ovat **työeläkeyhtiöiden** johtajien palkat ja palkkiot, jotka suuruudeltaan liikkuvat yritysjohtajien

kärkipäässä. On kestämätöntä, että palkansaajien ja yrittäjien työeläkemaksuja käytetään eläkejohtajien varallisuuden kasvattamiseksi.

Mitä lopuksi voiton suhdeluvun alenemistendenssiin tulee, Karl Marx kirjoitti: ”Mutta siinä kammossa, jota he (porvarilliset taloustieteilijät SR) tuntevat laskevan voiton suhdeluvun edessä, on tärkeintä tunne, että kapitalistinen tuotantotapa kohtaa tuotantovoimien kehittyessä **rajan**, jolla **ei ole mitään tekemistä rikkauksien tuottamisen kanssa sinänsä**; ja tämä omalaatuinen raja on todistuksena kapitalistisen tuotantotavan rajoittuneisuudesta ja vain historiallisesta, ohimenevästä luonteesta” (Marx, Pääoma 3, suom. 1976, s. 245 vahvennettu SR).

Kirjoittaja on valtiot tri. ja erikoistutkija